

УДК 330.341.1

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Соціально-політична модернізація країн ЦСЄ спрямована на підвищення темпів економічного зростання, поліпшення галузевої структури, зменшення диференціації доходів населення, підвищення ефективності державного управління і базується на результатах науково-технічного прогресу, на розвитку виробничого і науково-дослідницького потенціалу, підвищенні ролі людського капіталу, забезпеченні широкої соціальної підтримки реформ.

Ключові слова: наука, економіка, господарство, модернізація, структура.

Постановка проблеми

Модернізація країн Центрально-Східної Європи спрямована на побудову соціальної ринкової економіки на базі використання досягнень науково-технічного прогресу. Тільки при безумовному дотриманні пріоритетності соціальних завдань реформ можна сподіватись на створення потужних стимулів економічного зростання, технічного переозброєння виробництва і підвищення його ефективності. Активізація соціального потенціалу реформ і соціальна відповідальність держави мають слугувати найважливішими аргументами при здійсненні інституціональних перетворень, виборі форм гнучкого поєднання ринкових механізмів, інструментів державного регулювання економіки та сучасних інститутів громадянського суспільства [1-3].

Проблемні питання модернізації країн ЦСЄ

Заслужують на увагу концептуальні підходи, що ринкова економіка не самоціль, а засіб. Тому основною задачею модернізації є знаходження шляхів міні-

**ВАСИЛЬЄВ О.А.,
доктор технічних
наук, головний
науковий
співробітник
відділу історії нових
незалежних держав
ДУ «Інститут
всесвітньої історії
НАН України»**

мізації поточних економічних і соціальних витрат. В процесі реформ необхідно враховувати принцип двоступеневості щодо споживання важливих для людини і суспільства життєвих благ. Мова йде в першу чергу про освіту, охорону здоров'я, послуги комунального сектора. Практично у всіх розвинених країнах світу такі блага надаються до певного рівня безкоштовно або за низькими фіксованими цінами, а вище цього порогового рівня вони є звичайними ринковими благами.

Модернізація країн ЦСЄ враховує сучасні тенденції щодо структури витрат державного бюджету у розвинених країнах. Згідно з розподілом функцій держави на традиційні (оборона і правопорядок) та сучасні (розвиток інтелектуально-людського потенціалу) можна бачити, що сьогодні у світі через державні бюджети витрачається в середньому на сучасні функції 17,8% ВВП, а на традиційні – тільки 5,3%. Співвідношення між цими статтями витрат – 3,4:1. У розвинених країнах ці показники складають 25% і 3,9% (співвідношення – 6,4:1), в країнах з перехідною економікою – 22,1% і 3,8% (співвідношення – 5,8:1) [4].

Модернізації країн ЦСЄ орієнтується на процеси трансформації власності у ході еволюційного розвитку економіки, оскільки конструкції традиційного інституту приватної власності набувають все більше рудиментарного характеру. Міжнародний досвід демонструє реальні тенденції відокремлення власності від управління, розподіл комплексу прав власності на окремі складові, що комбінуються в різних конфігураціях між учасниками господарського процесу. Зокрема треба враховувати еволюцію функцій управління підприємством. В процесі суспільного поділу праці виробнича функція управління все більше доповнюється функцією стратегічного розвитку підприємства. Цьому завданню має бути підпорядкована інвестиційна та інноваційна політика. Світовий досвід говорить про поступовий процес відокремлення підприємницьких функцій від власності. Структурна та організаційна перебудова національного господарства має враховувати необхідність створення умов для цього процесу [5; 6].

При реалізації переходу на ефективні ринкові форми розподілу доходів при модернізації країн ЦСЄ береться до уваги необхідність поступового підвищення реальних доходів населення і зменшення диференціації населення по рівню доходів відповідно до показників у найбільш розвинених країнах ЄС, де різниця між доходами 10% найба-

гатших людей і 10% найбільш бідних складає приблизно шість разів. Соціологічні дослідження говорять, що значне перевищення цієї різниці дуже небезпечно для будь-якої країни, оскільки породжує зневіру людей до урядових структур, фінансових інституцій, пригнічує активність у підприємницькій діяльності. Дослідження свідчать, що збільшення диференціації населення у два рази зменшує середньорічний темп ВВП на 18-22% [4; 5].

При модернізації країн ЦСЄ змінюється структура розподілу доходів, поступово зменшується частка витрат заробітної плати на купівлю продовольства та інші першочергові платежі. Доход, який отримує робітник у провідних країнах ЄС, розподіляється приблизно у таких пропорціях: податки – 25%, оплата житла – 35%, відрахування у недержавні пенсійні фонди – біля 5%, купівля товарів і оплата послуг – 35%. Передбачається поступове збільшення частки оплати праці у країнах ЦСЄ до параметрів найбільш розвинених країн (60-70%) [6; 7].

Інша проблема модернізації, яка пов'язана з підвищенням рівня доходів населення, безпосередньо торкається економічних умов відтворення. Головні значення серед них мають фактори, що сприяють відновленню основного виробничого капіталу промисловості, що означає забезпечення прискореного відносно зростання реальної заробітної плати зростання цін на основний капітал. У середньостроковій перспективі у бюджеті це стимулюється збільшенням державних фінансових ресурсів на охорону здоров'я, освіту, розвиток інфраструктури, організацію споживчого кредиту, кредитування будівництва житла тощо.

Перерозподіл сукупного персонального доходу за рахунок прогресивного оподаткування і трансфертів найбільш бідним верствам населення дозволяє зменшити соціальну напругу в суспільстві і збільшити попит на внутрішньому ринку. Розумне поєднання податкового навантаження з системою пільг і виплат є потужним важелем підйому економіки, боротьби з безробіттям, зниженням інфляції і дефіциту бюджету, сприяє позитивній соціально-політичній трансформації суспільства.

Важливим фактором при модернізації країн ЦСЄ є впровадження ефективної системи управління державною власністю. Складовими цієї системи може бути конституційне закріплення значної частини ресурсів у формі колективного надбання усього суспільства; відкритий конкурентно-ринковий режим господарської експлуатації національ-

ної власності, який забезпечує необхідний рівень її дохідності; національний дивіденд, тобто частина підприємницького доходу і вся рента від комерційної експлуатації національного майна, яка привласнюється суспільством в якості основного джерела фонду соціальних гарантій.

Частина національної власності – природні ресурси, підприємства енергетики, транспорту, зв'язку, видобуваючих галузей, інша власність, що залишається у держави після приватизації, і яка здатна приносити дохід, - має бути відкрита для комерційного використання тими ринковими суб'єктами, які зможуть забезпечити її найбільший економічний ефект. Основною правовою формою такого відкритого доступу, як правило, є оренда, тобто розвинений ринок прав користування і здобування доходів з майна, права управління ним. Головною формою виявлення найбільш ефективних користувачів національного майна може бути відкритий аукціон відповідних майнових прав [5;6].

Отримані кошти є частиною господарського доходу від національного майна, яка фактично в рівних частках належить всім громадянам і є національним дивідендом. Національний дивіденд як фінансовий ресурс і як об'єкт управління його отриманням та витратою має бути чітко відділений від системи податків і інших елементів прибуткової частини бюджету. Фонди національного дивіденду можуть стати головною економічною ланкою системи соціальних гарантій.

Міжнародний досвід говорить, що модернізація базується на ефективному функціонуванні інституту власності, основою якого є свобода перерозподілу майнових прав між різними суб'єктами господарської власності. Кожен суб'єкт господарювання повинен бути наділений чітко визначеними правами і мати можливість вільно передавати їх будь-якій особі (фізичній або юридичній). Необхідно юридично закріпити право кожного на володіння землею.

Проблема присвоєння ренти суспільством, а через нього всіма членами суспільства із суто економічної, зокрема бюджетної, перетворюється в проблему конституційного розвитку суспільства і держави. Її вирішення може бути тією силою, яка об'єднає народ, підвищить його добробут і створить умови для конкурентоспроможності держави.

Міжнародний досвід щодо проведення модернізації, говорить про необхідність розробки наукомісткої продукції. Головним джерелом існування та розвитку національного науково-технічного потен-

ціалу доцільно залишити бюджетне фінансування поряд зі створенням умов для надходження іноземних інвестицій та просуванням сучасних конкурентоспроможних технологій на світовий ринок. Останнім часом більшість розвинених країн світу витрачає на проведення наукових досліджень від 2% до 3% ВВП. Модернізація має сприяти заснуванню державної системи розвитку інноваційної діяльності, елементи якої беруть активну участь у міжнародному технологічному обміні. Механізми державного регулювання призначені забезпечувати розвиток та поширення технологічних інновацій, займати ключове місце в чинниках економічного та політичного впливу. Успішна модернізація потребує створення дієвого механізму швидкого впровадження новітніх технологій на базі сучасної інноваційної інфраструктури, забезпечення зростання науково-технічного потенціалу та наукомісткого виробництва [6; 7].

В економіці країн ЦСЄ значна увага приділяється розвитку і поглибленню інноваційних процесів. В довгостроковому плані модернізаційні реформи мають бути направлені на нарощування наукомістких галузей економіки, розвиток інформаційних та біотехнологій, промислової та транспортної інфраструктури, а також енергетики, створення бази для розвитку сільського господарства та супутних виробництв, розвиток підприємництва.

Успішний економічний і соціальний розвиток країн ЦСЄ вимагає ефективного використання вітчизняної науки і техніки для вирішення соціальних, економічних, культурних та інших проблем суспільства. Модернізація країн ЦСЄ має спиратись на прогресивну науково-технічну політику, яка охоплює не тільки реконструкцію, модернізацію та розширення існуючої інфраструктури, а й встановлення тісних зв'язків між промисловістю та науково-дослідними установами. Головні зусилля держави мають бути зосереджені на підтримці та зміцненні взаємодії між науково-дослідними установами та користувачами їх наукової продукції. Зусилля мають концентруватися на тих науково-технологічних напрямках, де вони приведуть до комерційних здобутків, що дозволить прискорити економічне зростання країни та отримати позитивні результати в соціальному плані [6; 7].

В процесі модернізації необхідно приділяти увагу подальшій лібералізації, відкритості та транспарентності економіки країн ЦСЄ в умовах світової глобалізації, вдосконалюючи конкурентоспроможність вітчизняного виробництва у відповідності до вимог світового ринку .

В сучасних економічних умовах у світі роль науки невинно зростає. Зокрема, збільшується роль наукового передбачення у всіх сферах науки, суспільного та народногосподарського розвитку. Пріоритети економічної політики мають бути спрямовані на забезпечення довгострокового економічного зростання.

Модернізація, спрямована на інноваційний розвиток економіки країн ЦСЄ, потребує подальших реформ в галузі підготовки спеціалістів. Міжнародний досвід говорить, що на розвиток освіти впливають у динаміці три основні складові цивілізації: науково-технічна (наука—техніка—виробництво), соціально-політична (держава) і культурна (релігія, філософія, мистецтво), що вносить специфічні особливості в освітянську діяльність та вимагає розробки відповідних підходів у кожній з країн ЦСЄ.

Аналіз витрат на науку у розвинених країнах світу та ЦСЄ

Обсяг внутрішніх витрат на дослідження та розробки (ВВ на ДР) є основним показником при міжнародних зіставленнях науково-технічного та інноваційного розвитку країн. Збільшення цього показника протягом останнього десятиріччя обумовлене зростанням конкуренції, вимогами науково-технічного прогресу, гостротою екологічних викликів.

Порівнюючи показники ВВ на ДР у відсотках до валового внутрішнього продукту (ВВП), можна зробити висновок, що за цим показником домінують невеликі країни, що підтверджує висновок про відносно більш високий рівень їх активності у сфері розвитку науки. Це пояснюється як тим, що у найбільш динамічні держави переноситься значна частка інноваційних технологій з розвинених країн, так і тим, що ці країни форсують розвиток національних інноваційних систем. Країни з потужним науково-виробничим комплексом (зокрема США, Німеччина, Франція) витрачають на науку у відносних показниках суттєво менше. Серед крупних гравців на полі науково-технічного прогресу слід звернути увагу на Японію. У своєму стремлінні до процвітання нації за рахунок динамічного розвитку науки і техніки Японія випереджає всі провідні країни за наукомісткістю ВВП. В останні роки в Японії частка витрат на ДР у ВВП дорівнювала близько 3,39%, у той же час у США – 2,77%, Німеччині – 2,88%, Франції – 2,24%, Великобританії – 1,77% [4].

У більшості країн частка витрат на науку у ВВП збільшується, що свідчить про зростання масшта-

бів наукової та інноваційної діяльності відносно інших напрямків. Лідерами є країни, які прагнуть наростити свій науково-технічний потенціал: Ізраїль, Республіка Корея, Фінляндія, Японія, Швеція, Данія. За показником внутрішніх витрат на дослідження та розробки у відсотках до валового внутрішнього продукту (у 2008 – 2012 рр. приблизно 1,05 – 1,1%) Росія значно відстала від більшості країн ОЕСР. Серед країн ЦСЄ Росія відстає від Чехії на 70% та Угорщини на 11% , але випереджає Польщу на 30,3% та Словаччину – на 37,6% [4].

Аналіз показує, що останні роки зростав такий показник як частка ВВ на ДР у відсотках до ВВП. У більшості країн ОЕСР цей показник був на рівні 4 – 11%. У Росії він зріс на 3,8%, в Угорщині – на 3,1%, у Чехії – на 36,8% Низьке зростання цього показника у Росії у порівнянні з більшістю країн ОЕСР і деяких країн ЦСЄ відображає тенденцію відставання російської практики від світових темпів розвитку науково-технічного комплексу. РФ, яка знаходиться на сьогоднішній день у групі світових лідерів за обсягами витрат на науку, суттєво відстає від провідних світових держав з точки зору пріоритетності сфери досліджень і розробок у структурі економіки. При збереженні такого положення з фінансуванням і розвитком науки немає підстав очікувати, що РФ збереже статус провідної наукової держави світу.

Підвищення рівня фінансування НДДКР у розвинених країнах досягнуто головним чином за рахунок підприємницького сектора, витрати якого суттєво перевищували витрати держави (так, у 2011 р. частка загальних внутрішніх витрат на НДДКР держави та бізнесу в країнах ОЕСР становила відповідно 31,1% і 60,4%), що свідчить про позитивну трансформацію структури суспільства у цих країнах. З країн ЦСЄ до цього показника наближається Чехія (36,1% та 46,5%), а в Росії навпаки: 67,1% та 27,7%.

Експертні оцінки говорять, що тенденція розширення участі держави у нарощуванні науково-технічного потенціалу розвинених країн збережеться і надалі. Особливо будуть зростати державні асигнування на найбільш передові напрямки розвитку науки і технологій, які мають винятково економічне і соціально-політичне значення. Така політика обумовлена зростанням відповідальності держави за зміцнення наукового потенціалу як основи конкурентоспроможності у сучасному світі та вирішення багатьох економічних і соціальних задач. Держава вимушена брати на себе частку

витрат на дослідження та розробки, таким чином зменшуючи ризики приватного бізнесу і направляючи його кошти у найбільш пріоритетні сфери. Заходи, які реалізуються останнім часом для виходу світової економіки з кризи, також базуються на збільшенні загальних витрат на науку [6;7].

Аналіз основних тенденцій фінансування світової науки показує, що в першу чергу це – зростання витрат на НДДКР як в абсолютному, так і відносному вираженні, активізація зусиль держав у фінансуванні фундаментальних досліджень, зміцнення позицій державного сектора наукових досліджень, збільшення асигнувань у природничу сферу науки, концентрація ресурсів на напрямках, які спроможні забезпечити стійке і довготермінове економічне зростання, збільшення пайового фінансування проектів НДДКР, що реалізуються на базі державно-приватного партнерства, глобалізація ринків кінцевих користувачів отриманих результатів досліджень.

Висновки.

1. В розвинених країнах світу відносяться до науки і інновацій як до найважливіших факторів розвитку економіки на рівні з банківською системою та податковою службою. Фундаментальні наукові дослідження є базою для найновіших прикладних розробок, які після ринкової апробації перетворюються в “золоті” інновації для промисловості, становляться основою нових виробництв, що приносять надприбуток і поповнюють державний бюджет. Науково-технічна і промислова політика спрямована на забезпечення високої результативності наукових досліджень, державно-приватне партнерство в інноваційній сфері, стимулювання

державою зацікавленості бізнесу в організації нових високотехнологічних виробництв, а не у торгівлі сировиною.

2. Високі темпи зростання сукупних витрат на НДДКР відмічаються в країнах ЦСЄ, які історично не мали великого економічного потенціалу та потужних дослідницьких систем. Цю тенденцію в значній мірі обумовлює, з одного боку, перенесення у найбільш динамічні держави нових інноваційних технологій із найбільш розвинених країн Європейського Союзу, а з іншого, самі нові країни ЄС форсують розвиток національних інноваційних систем. Цей процес сприяє створенню прогресивного середнього класу та позитивній соціально-політичній трансформації країн ЦСЄ.

3. Модернізація в країнах ЦСЄ стає головним пріоритетом державної політики, що націлена на забезпечення нової якості економічного зростання, досягнення реальної дієвості ринкових інструментів макроекономічної збалансованості, сприяння розвитку реального сектора економіки, розширення зовнішніх зв'язків, удосконалення інноваційно-інвестиційного процесу.

4. Грунтовна модернізація України вимагає ефективного використання вітчизняної науки і техніки для вирішення соціальних, економічних, культурних та інших проблем суспільства. Державі потрібно здійснити низку заходів щодо суттєвої активізації науково-технічної політики, яка має спрямовуватися на безпосереднє сприяння переходу національного господарства України на інноваційний шлях розвитку на базі моделі, що відповідає принципам сталого розвитку.

ПОСИЛАННЯ:

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.Геєць, В.Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 271 с.
2. Інституційні засади інноваційної економіки: міжнародний досвід та вітчизняна практика: Монографія / За заг. ред. В.С.Новицького. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2005. – 200 с.
3. Инновационное направление современных международных отношений / А.В.Бирюков, Е.С.Зиновьева, А.В.Крутских и др. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 295 с.
4. Миндели Л.. Сопоставление динамики затрат зарубежных стран и России на развитие науки / Леван Миндели, Сергей Останюк // Общество и экономика. – 2013. – № 11-12. – С. 30-53.
5. Гальчинський А. Політична нооекономіка/ А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2013. – 470 с.
6. Васильєв О.А. Роль національної науки і високих технологій в економізації зовнішньої політики України / О.А.Васильєв. – Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Україна у світових та регіональних інтеграційних процесах: проблеми визначення стратегії”, 6 червня 2007 року, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України. – К.: 2007. – С.246-263.
7. Васильєв О. Розвиток виробничих сил, науки і техніки як головний фактор, що визначає соціально-політичну трансформацію сучасних держав // Зовнішні справи. – 2014.-- № 9.-- С. 44 – 47.

Vasyliiev O. Basis of the social-political modernization of the countries of Central-Eastern Europe / SI «Institute of World History» NAS of Ukraine

Social-political modernization of the countries of CEE is directed to increasing of economic growth rate, branch structure improvement, decreasing of population income differentiation, improving of state management effectiveness and is based on the results of the scientific-engineering progress, on developing of production, scientific and technical potential, increasing of human capital, on ensuring extensive social support of reforms.

Key words: science, economics, economy, modernization, structure.

Васильев А. Проблемы социально-политической модернизации стран Центрально-Восточной Европы / ГУ «Институт всемирной истории» НАН Украины

Социально-политическая модернизация стран ЦВЕ направлена на повышение темпов экономического роста, улучшение отраслевой структуры, уменьшение дифференциации доходов населения, повышение эффективности государственного управления и базируется на результатах научно-технического прогресса, на развитии производственного и научно-исследовательского потенциала, повышении роли человеческого капитала, обеспечении широкой социальной поддержки реформ.

Ключевые слова: наука, экономика, хозяйство, модернизация, структура.

Стаття надійшла до редакції: 09.01.2017

Рекомендовано до друку: 31.01.2017